

<https://doi.org/10.36818/2071-4653-2020-4-5>
 УДК 336.77:330.131.7
 JEL G21

С. В. Степаненко

кандидат економічних наук, старший викладач кафедри міжнародного бізнесу, фінансів та обліку Харківського торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету, м. Харків
 e-mail: serg201015@gmail.com
 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6132-328X>

К. О. Ампілогова

магістр кафедри міжнародного бізнесу, фінансів та обліку Харківського торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету, м. Харків
 e-mail: ampikate19198@gmail.com
 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6265-9263>

СУЧАСНІ МЕТОДИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ КРЕДИТУВАННЯ БАНКАМИ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

Обґрунтовуються методи управління ризиками кредитування фізичних осіб банками. Розглянуто підходи до розуміння природи споживчого кредиту. Надано класифікацію кредитів фізичних осіб. Доведено, що розгляд споживчого кредитування варто здійснювати в контексті суб'єкта, об'єкта, валюти і принципів. Представлено сутність споживчого кредитування. Споживче кредитування є підтипом кредитування фізичних осіб разом з іпотечним. Розглянуто процес становлення споживчого кредитування в Україні. Представлено динаміку кредитування фізичних осіб та загального обсягу наданих кредитів. Досліджено природу кредитного ризику та його компоненти. Розглянуто сучасну класифікацію кредитів з поділом на п'ять груп залежно від рівня кредитного ризику. Розраховано обсяги кредитної заборгованості та кредитного ризику для цих груп. Проаналізовано структуру кредитів за валютами. З'ясовано, що основними ризиками кредитування фізичних осіб є кредитний, операційний і ризик країни. Запропоновано класифікацію методів управління ризиками банківського кредитування фізичних осіб. Розглянуто методи мінімізації операційного ризику під час кредитування фізичних осіб.

Ключові слова: споживче кредитування, кредитування фізичних осіб, ризик, кредитний ризик, операційний ризик, ризик країни, скорингові моделі, ризик країни.

Stepanenko S., Ampilohova K. MODERN METHODS OF RISK MANAGEMENT IN BANKS' LENDING TO INDIVIDUALS

The article is devoted to the substantiation of risk management methods of banks' lending to individuals. Existing approaches to understanding the nature of consumer loan are considered. The classification of loans to individuals is provided. The paper proves that consumer lending should be considered in the context of the entities, object, currency, and principles. Consumer lending by its nature as a financial phenomenon refers to the provision of funds by the lender to individuals to obtain goods, works, or services, the acquisition of which meets the specific needs of consumers by redistributing cash flows in the present and future on the principles of maturity and payment. Consumer lending is a subtype of lending to individuals along with mortgage lending. The process of formation of consumer lending in Ukraine is considered: the main periods are identified and the key events and patterns that determine the current state of affairs in the consumer lending by banks are identified. The dynamics of lending to individuals is presented along with the total amount of loans granted. The nature of lending risk and its components are given. The loans are classified into 5 groups depending on the level of credit risk. The volumes of loan debt and loan risk are calculated for all groups: the largest volumes of loans issued to individuals account for the 1st and 5th groups. The amounts of loan debts and loan risk are calculated for all groups: the bulk of the debt is concentrated in the first group - that is, these are the most reliable loans, and the amount of loan risk is the largest in the fifth group. The analysis of the structure of foreign currency loans suggests that the 1st group is formed by new loans in the domestic currency issued to entities with a strong financial condition, and the 5th - old loans, most of which are issued in foreign currency, where debtors are characterized as unreliable with critical financial condition. The lending, operational, and country risks are the main risks of lending to individuals. The classification of risk management in lending to individuals is proposed. Methods of minimizing operational risk in the course of lending to individuals are considered.

Keywords: consumer lending, lending to individuals, risk, credit risk, operational risk, scoring models, country risk.

Постановка проблеми. Кредитування фізичних осіб є важливою стратегічною зоною господарювання більшості вітчизняних комерційних банків. Основне призначення цього виду кредитування – активізація споживання домогосподарствами товарів і послуг, що сприяє зростанню обсягів реалізації продукції,

збільшенню обсягів ВВП, створенню доданої вартості, підвищенню рівня ділової активності загалом. Процентні доходи від розміщення кредитів за останні декілька років утричі перевищують аналогічний показник за комісійними доходами, утримуючи стабільно понад 60% у загальній структурі доходів банків. Кожний окремих комерційний банк створює власний продукт, комбінуючи параметри споживчого кредиту: тривалість, вартість, додаткові умови, забезпечення тощо. З іншого боку, здійснення цього виду кредитування пов'язане з виникненням численних ризиків, управління якими відчутно відрізняється від аналогічної практики роботи з юридичними особами. Незважаючи на високий рівень зарегульованості означеного питання Національним Банком України, розроблення та імплементації ефективних методів управління кредитними ризиками споживчого сектору залишається нагальним практичним питанням для кожної окремої фінансової установи та сферою наукового пошуку для фінансистів. Через поширення пандемії внаслідок розповсюдження вірусу COVID-19 та процеси економічної стагнації, викликані ним, зростає ймовірність збільшення обсягу простроченої заборгованості, що загострює важливість досліджень у цій сфері.

Аналіз останніх досліджень. Основу дослідження становлять нормативні акти, які регулюють зміст та природу кредитування фізичних осіб банками.

Дослідженнями споживчого кредитування займалися численні дослідники. Основи його сутності й функціонування досліджували такі вчені: А. Сміт, А. Маршалл, М. Туган-Барановський, М. Алексеєнко, О. Євтух, М. Савлук, Р. Тиркало, О. Лаврушин та ін. Вагомий внесок у його дослідження зробили такі провідні науковці: І. Бритченко та В. Лагутін, Р. Демчак, О. Кириченко та Л. Патерікіна, Н. Євтушенко, Г. Партин, Я. Грудка, І. Труш, Д. Коваленко, В. Лагутін, С. Демченко, Ю. Сахаров, В. Вовк, С. Башлая, Н. Лобода та інші.

Питання управління ризиками споживчого кредитування перебували у полі зору таких вітчизняних науковців, як: І. А. Аванесова, Г. П. Бортніков, В. В. Вітлінський, В. Я. Вовк, О. В. Дзюблюк, С. Б. Єгоричева, В. В. Коваленко, Т. Т. Ковальчук, Л. В. Кузнецова, В. Д. Лагутін, С. В. Міщенко, С. В. Науменкова, І. Б. Охріменко, Л. О. Примостка, Л. М. Рябініна, К. Ф. Черкашина, О. О. Чуб, Н. П. Шульга та ін. Серед іноземних варто виокремити праці В. Іванова, О. Лаврушина, В. Лексіса, Ф. Мишкіна, Е. Ріда, К. Редхе, П. Роуза, Дж. Сінкі, Б. Соколова, С. Хью та ін. Незважаючи на певні наукові здобутки, питання природи споживчого кредитування та управління його ризиками залишається недостатньо розробленим, особливо у світлі подій розгортання економічної кризи через пандемію COVID-19 і можливе зростання обсягів проблемної заборгованості з боку фізичних осіб як таких, що найгостріше реагують на коливання економічного циклу.

Метою статті є уточнення природи та сутності споживчого кредитування в межах кредитування

фізичних осіб та узагальненні методів управління кредитними ризиками в цій сфері.

Виклад основних результатів дослідження. Для розгляду дискусійних питань щодо управління споживчими ризиками необхідно детально проаналізувати зміст споживчого кредитування як фінансового феномена.

У роботах О. Д. Вовчак, О. І. Антонюк, І. О. Доценко [3; 6] наведено ґрунтовний огляд численних визначень поняття «споживчий кредит». Серед рис, властивих саме цьому типу кредитування, дослідники виокремлюють такі: надання громадянам на принципах повернення, платності, часткового погашення, для потреб кінцевого споживання, цільової спрямованості.

Відповідно до Закону України «Про споживче кредитування» № 1734-VIII від 29.05.2020 р. під цим терміном розуміють кошти, які надаються споживачу (позичальникові) на придбання товарів робіт або послуг для задоволення потреб, не пов'язаних з підприємницькою, незалежною професійною діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника [7, ст. 1].

У межах українського законодавства питанням виділення споживчого кредиту у структурі кредиту для фізичних осіб не приділено належної уваги. Законодавчо закріплено виключно цільове використання кредиту, яке передбачає відсутність комерційної вигоди. Натомість у нормативних актах інших держав це питання розглядається. Наприклад, у межах ФРС США та в законодавстві ЄС виокремлюється кредит, що надається фізичним особам для невиробничих цілей без застави у вигляді нерухомості або фінансових активів. До безпосередньо споживчих кредитів відносять автокредити, кредити на ремонт, відпочинок, готівкові кредити. Іпотечні кредити розглядають окремо. У роботі [14] слушно зауважено, що розподілення цих аспектів варто розглядати з точки зору об'єкта кредитування, суб'єкта, валюти кредиту і принципів. Автор доводить необхідність виокремлення іпотечних кредитів як типу через наявність у них специфічних рис, невластивих іншим споживчим кредитам, серед яких важливішими є такі: обов'язковість забезпечення нерухомим майном, тривалий термін, пріоритетність вартості застави над майновим станом позичальника. Для всіх інших споживчих кредитів пріоритетним у прийнятті рішення щодо його надання є саме майновий стан позичальника та його кредитна історія в разі її існування.

Стосовно суб'єкта кредитування варто зауважити, що на цілі споживання кредит можуть також отримати юридичні особи, на чому наголошують М. І. Савлук та О. І. Лаврушин [4; 5]. З точки зору теорії це цілком можливо, але під час практичної діяльності підприємства оформлюють кредити саме відповідно до власної практики ведення господарської діяльності як юридичної особи: підприємство може взяти споживчий кредит, але виникає питання його юридичного оформлення. Отже, суб'єктами споживчого кредитування варто визнати виключно фізичних осіб.

Наступним аспектом є валюта кредитування. Більшість дослідників [3; 4; 5; 6] наголошують виключно на національній валюті, що цілком доречно з огляду на відсутність у населення доходів в іноземній валюті та особливо через високий рівень девальвації гривні п'ять років тому. Але фактично до кризи 2008 р. споживче кредитування активно проводилося в іноземній валюті. У цьому контексті варто згадати прецедент, пов'язаний з голосуванням за законопроект № 1558-1 «Про реструктуризацію зобов'язань громадян за кредитами в іноземній валюті», який був ветований президентом [2]. Його прийняття було пов'язано з відчутним тиском позичальників, які після девальвації гривні мали майже втричі дорожче сплачувати за свої позики. Але для його реалізації сума дофінансування банків з боку НБУ була б надвисокою, що мало б вкрай негативні наслідки для вітчизняної банківської системи. Ця ситуація відображає односторонній підхід з боку держави щодо підтримки інституційних структур (банків) та ігнорування допомоги громадянам. З іншого боку, не можна не зазначити, що домінування валютних кредитів було обумовлено їх значно нижчими відсотковими ставками (у 2010 р. частка споживчих кредитів, номінованих в іноземній валюті, становила 62% загальної суми споживчих кредитів, а до 2016 р. вона скоротилася до 36,5%). Отже, в межах вітчизняної парадигми споживчого кредитування доцільно розглядати виключно національну валюту.

Підводячи підсумок під проведеним оглядом природи споживчого кредитування, слід наголосити, що кредитування фізичних осіб і споживче кредитування не є тотожними. Споживче кредитування за своєю природою як фінансовий феномен стосується надання фінансовою установою (кредитором) коштів фізичним особам для отримання товарів, робіт або послуг, набуття яких дозволяє задовольнити конкретні потреби споживачів шляхом перерозподілу грошових потоків у теперішньому та майбутньому на принципах строковості та платності. Принципи цільової спрямованості та забезпечення стосуються окремого виду кредитування фізичних осіб – іпотечного. З огляду цей аспект у межах кредитування фізичних осіб слід виділяти іпотечне кредитування. Придбання нерухомості, крім задоволення потреби в житлі, є також і формою інвестування коштів, що в контексті структури витрат домогосподарств дозволяє розглядати його як форму, відмінну від суто споживчого кредитування.

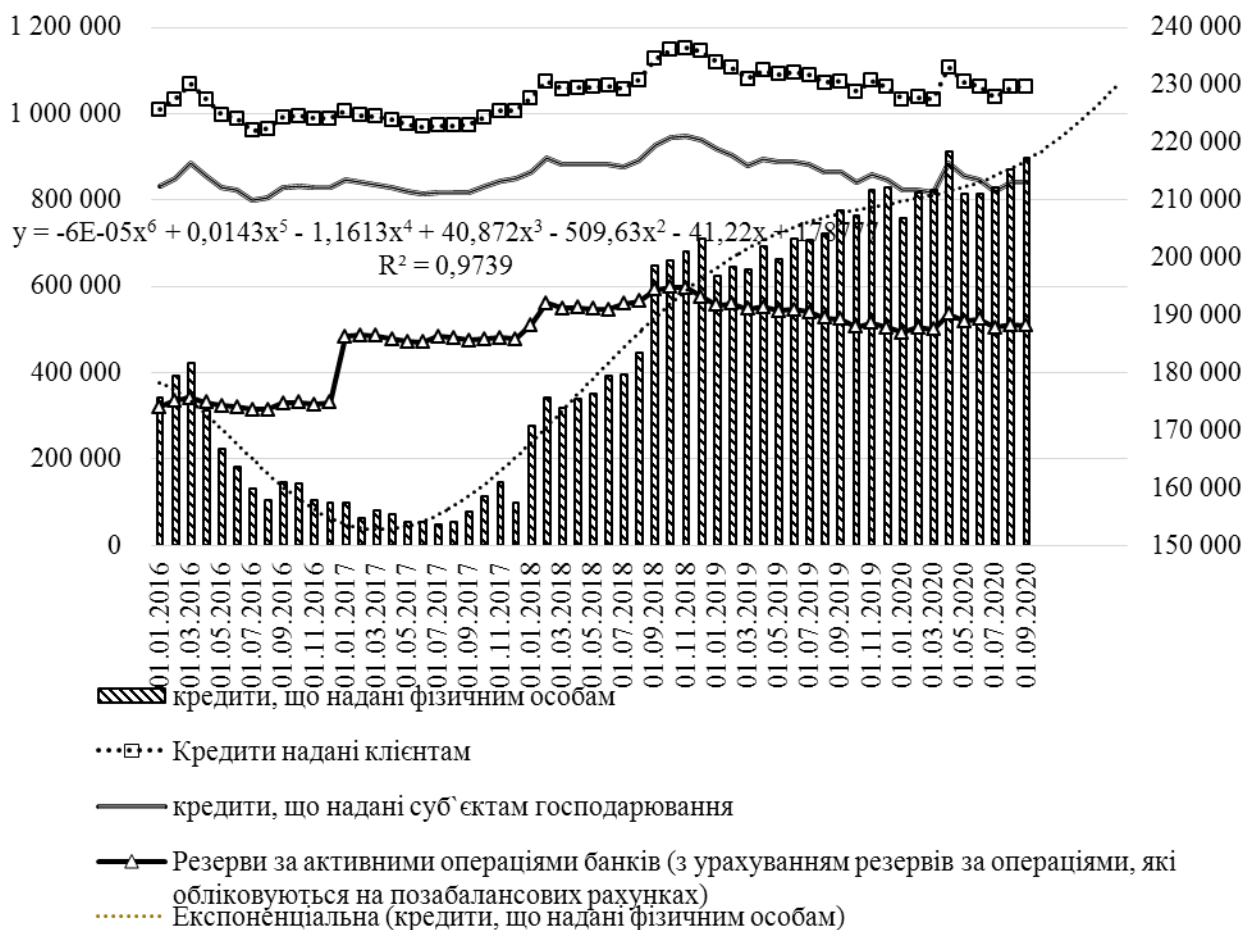
Крім того, найбільш розповсюджена класифікація кредитів фізичним особам, яка включає іпотечні кредити, автокредити, кредити на побутову техніку, кредитні картки та кредити готівкою, також дозволяє виокремлювати споживчі кредити як такі, що об'єднують всі інші, крім іпотечних. Ця класифікація є доречною для фінансових установ, ураховуючи природу надання цих кредитів, характер їх забезпечення та ризику.

Розглянемо процес становлення споживчого кредитування в Україні. У дослідженні [3] надано

періодизацію етапів становлення споживчого кредитування в нашій державі: 1991-1995 рр. – зародження (складні умови національної економіки України, враховуючи гіперінфляцію, не сприяли виникненню споживчого кредитування); 1995-2000 рр. – становлення (повільна стабілізація економіки держави, виникнення співпраці банків з великими торговельними мережами, досить високі відсоткові ставки); 2000-2005 рр. – активізація (у 2002 р. завдяки кредитам кінцеве споживання фінансувалось у розмірі 2,3% ВВП, але відсоткові ставки ще залишалися високими; відсутність заборони надання споживчих кредитів у валюті сприяло значній його активізації); 2005-2008 рр. – кредитний бум (спостерігається значне посилення пропозиції споживчого кредитування і зростання його обсягу навіть в умовах виникнення фінансової кризи; рівень споживчих боргів збільшився з 6% у 2004 р. до 44% у 2008 р.); 2008-2010 рр. – криза (спостерігається значне падіння кількості виданих споживчих кредитів; окремі банки навіть повністю припинили кредитування фізичних осіб; зростає обсяг проблемних кредитів, що сприяло підвищенню вимог до перевірки кредитоспроможності позичальника); 2010-2014 рр. – відновлення (зростання уваги з боку фінансових установ до мінімізації кредитних ризиків у сфері споживчого кредитування; зменшились обсяги проблемної заборгованості; значно збільшилась частка кредитування в національній валюті); 2014 р. – теперішній час (криза; нова хвиля девальвації гривні призвела до чергового збільшення обсягу проблемних кредитів; у 2016 р. НБУ прийнята постанова «Про затвердження положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями» [11], яка радикально змінила підхід банківських установ до класифікації типу позики та визначення обсягу кредитного ризику: вимоги стали значно жорсткішими, відповідно, вірогідність успішного управління кредитними ризиками збільшилася).

На рис. 1 представлена динаміка обсягу кредитування фізичних осіб, загального обсягу наданих кредитів та обсягу кредитування суб'єктів господарювання.

За досліджуваний період питома вага кредитів, наданих фізичним особам, у загальному кредитному портфелі банківських установ збільшилася з 17% до 20%, хоча в окремі роки вона становила близько 15%. Порівняно з попередніми періодами цей показник значно зменшився: у 2008 р. він становив 37%, а у 2010 р. – вже 28,2%. Подальша динаміка до 2016 р. була негативною, лише з 2017 р. спостерігається поживлення порівняно з кредитуванням юридичних осіб. Розрахована лінія тренду на наступні два періоди за експоненціальною залежністю з високим ступенем імовірності, що підтверджується коефіцієнтом детермінації 0,974, відображає подальше зростання обсягів кредитування фізичних осіб.

Рис. 1. Динаміка споживчого кредитування

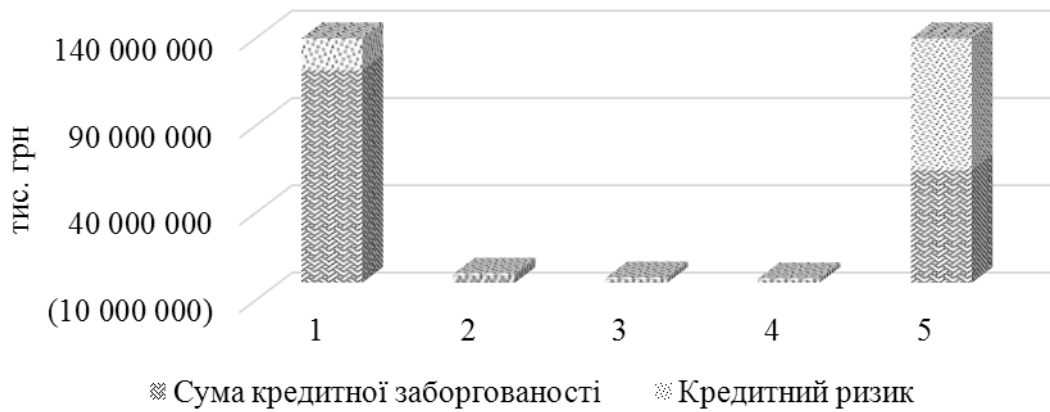
Джерело: розраховано за [9].

Проведений аналіз динаміки кредитування фізичних осіб в Україні дозволяє стверджувати, що вона передусім залежить від фази циклу розвитку світової економіки. Високий рівень імпортозалежності вітчизняної економіки обумовлює значну волатильність курсу національної валюти в періоди економічних і фінансових криз, що найчастіше призводить до девальвації (саме це спостерігалось після кризи 2008 р.). Нестабільне політичне становище та воєнний конфлікт призвели до погіршення соціально-економічного становища країни та до ще більшої девальвації гривні на фоні старих економічних проблем у 2014-2015 рр., а відтак до зростання проблемної заборгованості як результату неспроможності населення виконувати свої зобов'язання за отриманими споживчими кредитами. Розв'язання цієї проблеми знаходиться у площині управління ризиками банку щодо кредитування фізичних осіб.

Відповідно до згаданої вище постанови [11] під кредитним ризиком розуміють розмір очікуваних втрат (збитків) за активом унаслідок дефолту боржника / контрагента. Згідно з цим трактуванням кредитний ризик включає такі компоненти:

ймовірність дефолту (PD) – вірогідність припинення виконання боржником або контрагентом своїх зобов'язань; експозиція під ризиком (EAD) – компонент розрахунку розміру кредитного ризику, який відповідає боргу за активом, що перебуває під ризиком дефолту боржника або контрагента; втрати в разі дефолту (LGP) – коефіцієнт розрахунку розміру кредитного ризику, що відображає рівень втрат (збитків) унаслідок дефолту боржника або контрагента. Банки звітують за обсягом кредитів у кожній групі.

На рис. 2 представлено розподіл суми кредитної заборгованості та кредитного ризику фізичних осіб за групами. Як бачимо, основна маса заборгованості сконцентрована в першій групі, тобто це найнадійніші кредити. Інші групи представлені значно менше (обсяг заборгованості другої групи становить 3,5% обсягу першої; третьої – 1,7% обсягу першої, четвертої – 1,3% обсягу першої). У п'ятій групі сконцентровані кредити ненадійних боржників з критичним фінансовим станом – 53% обсягу першої групи. Цілком очевидно, що сума кредитного ризику найбільша в п'ятій групі – вона перевищує аналогічний показник першої групи в 4,7 раза.

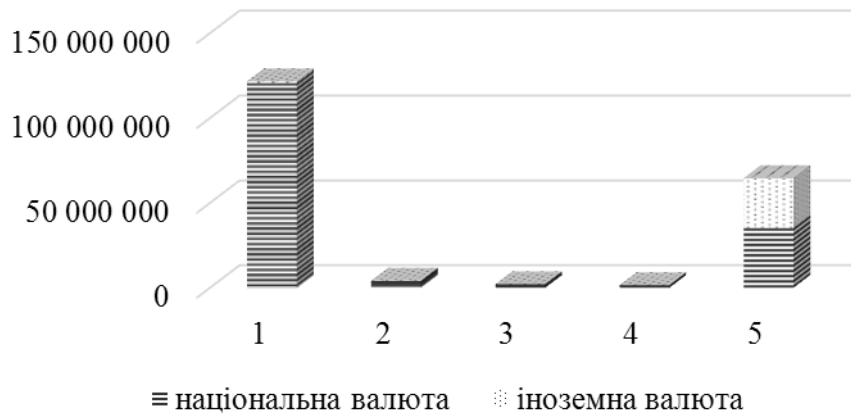

Рис. 2. Розподіл кредитної заборгованості і кредитного ризику за групами

Джерело: розраховано за [9].

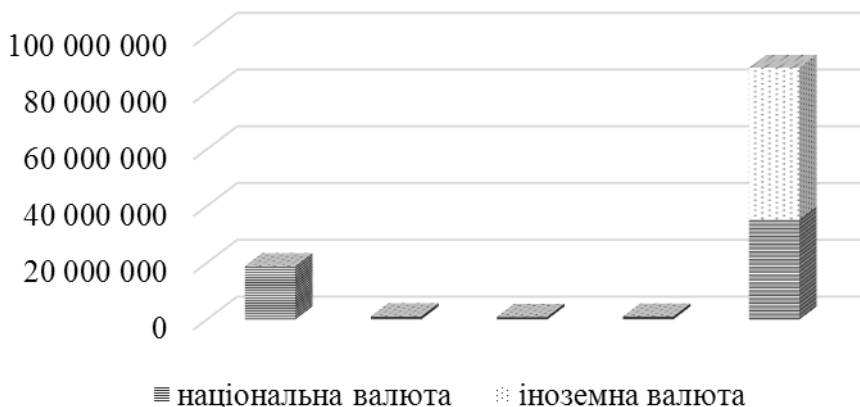
Результати аналізу за структурою в національній та іноземній валюті (рис. 3 та рис. 4) дозволяють стверджувати, що значно більша частка кредитів в іноземній валюті сконцентрована саме в проблемній

п'ятій групі. А враховуючи заборону кредитування фізичних осіб в іноземній валюті, яка була введена досить давно, всі ці кредити є порівняно старими та мають всі шанси стати безнадійними.

Рис. 3. Розподіл кредитної заборгованості за групами

Джерело: розраховано за [9].

Рис. 4. Розподіл кредитного ризику за групами

Джерело: розраховано за [9].

Для розроблення шляхів управління ризиками кредитування фізичних осіб необхідно розглянути їх класифікацію та визначити їхні специфічні риси.

У роботі [14] ризики банківського споживчого кредитування розглядаються так: ризик недоотримання доходу через дострокове виконання боржником своїх обов'язків і ризик неповного або

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ПЕРІОДУ УКРАЇНИ

часткового невиконання боржником своїх зобов'язань, який розподіляється на кредитний і операційний.

У роботі [12] представлена значно ширша класифікація видів ризиків споживчого кредитування: фінансові ризики, які об'єднують ризик неплатоспроможності та ліквідності, валютний, відсотковий ризики; нефінансові ризики, які об'єднують операційний ризик, ризик оцінки, країни і форс-мажорний. Ризик неплатоспроможності відноситься до позичальника і характеризується можливістю неповернення суми основного боргу та відсотків унаслідок втрати джерела доходів. За своїм змістом це класичний кредитний ризик. Інші зазначені фінансові ризики не є специфічними для споживчого кредитування, а властивими діяльності банку загалом. Щодо нефінансових ризиків, то ризик оцінки є підвидом операційного, а ризик країни відноситься до форс-мажорних. Отже, можна стверджувати що така класифікація є не зовсім коректною через об'єднання несумісних критеріїв.

У Базельських угодах класифікація ризиків банківської діяльності охоплює три великі групи: операційний, ринковий і кредитний ризик; окремо виділяють ризик ліквідності, концентрації, репутації, країни та інвестиційний [1].

НБУ запропонував таку класифікацію ризиків: комплаєнс-ризик, інформаційний ризик, кредитний ризик, операційний ризик, передрозрахунковий ризик, процентний ризик банківської книги, ризик країни, ризик ліквідності, ризик репутації, ризик розрахунків, ринковий ризик, стратегічний ризик, трансфертний ризик, юридичний ризик [10].

Підтримуючи позицію щодо розуміння ризику як імовірності виникнення збитків або додаткових втрат або недоотримання доходів, або невиконання стороною договірних зобов'язань унаслідок впливу негативних внутрішніх і зовнішніх факторів на діяльність фінансової установи, вважаємо, що в сегменті кредитування фізичних осіб треба виокремлювати кредитний ризик як неспроможність повною мірою та своєчасно виконувати свої зобов'язання за кредитом та операційний як недоліки корпоративного управління системи внутрішнього контролю або неадекватність інформаційних

технологій у процесі оброблення інформації, включно з людським фактором. Сюди слід додати зовнішні ризики, серед яких найголовнішим для фізичних осіб є фаза ділового (економічного) циклу. Наприклад, у періоди криз найбільш уразливими є саме домогосподарства населення, які через зростання рівня безробіття не всі спроможні виконувати свої зобов'язання за кредитами. У межах класифікацій ризиків Національним банком України ці ризики відносять до ризиків країни.

Кожний тип ризику вимагає власних методів управління. До стратегії управління ризиками споживчого кредитування слід віднести їх уникнення, прийняття або мінімізацію. Уникнення передбачає відмову від надання кредиту у разі надвисокої ймовірності настання негативних подій. Метод прийняття передбачає традиційну діяльність банку, в межах якої кожен отримувач кредиту характеризується допустимим рівнем кредитного ризику. Така ж ситуація стосовно операційних ризиків – цілком очевидно, що у процесі діяльності банку неможливо уникнути всіх внутрішніх ризиків, але їх прийняття передбачає належний рівень управління внутрішніми процедурами для мінімізації ймовірності виникнення цих ризиків та їх несприятливого впливу на показники банківської діяльності. Мінімізація ризиків об'єднує дві групи методів. Перша група об'єднує множину управлінських інструментів, включно з аналізом кредитоспроможності позичальника, лімітуванням, диверсифікацією та концентрацією, які направлені на зниження ймовірності настання несприятливих подій. Друга група методів направлена на зниження негативного впливу ризиків на діяльність фінансової установи. До них відносять страхування, штрафні санкції, резервування, реструктуризацію заборгованості тощо. Розглянемо окремо зазначені типи методів управління ризиками кредитування фізичних осіб.

Треба погодитися, що управління кредитними ризиками має здійснюватися як на рівні окремої позики, так і на рівні портфеля. Класифікація методів мінімізації кредитного ризику представлена у табл. 1, а детальний опис їхнього змісту наведено в [14].

Таблиця 1

Тип методів		Превентивні	Компенсаційні
Внутрішні	На рівні окремої позики	Організаційні, інформаційні, аналіз кредитоспроможності позичальника, гарантія та поручительство, лімітування, контроль	Структурування, реструктуризація заборгованості, неустойка, страхування, стягнення
	На рівні кредитного портфеля	Диверсифікація, концентрація, лімітування, гарантія та поручительства	Резервування, страхування, контроль, ліквідація неякісних активів
Міжбанківські	Бюро кредитних історій		
Державні	Лімітування, ліцензування, облікова ставка, банківський нагляд	Резервування	

Джерело: за [14].

Серед методів мінімізації операційного ризику слід виокремлювати ті, що направлені на нівелювання людського чинника, управління технічними системами, управління процесами та взаємодією, реакцію на форс-мажорні обставини.

Кредитування фізичних осіб представляє собою множину процесів, які передбачають взаємодію позичальника з кредитором. Зазначені процеси відбуваються в операційному середовищі фінансової установи. В їх здійсненні важливу роль відіграє персонал банку. Відповідно, крім процедурних методів недопущення помилок з його боку, важливим інструментом управління кредитним ризиком є адекватна система мотивації та контроль діяльності кадрів у поєднанні з методами розвитку та кар'єрного зростання. Важливу роль відіграють і показники оцінювання діяльності, належне обґрунтування яких під час розроблення тісних взаємозв'язків із винагородою сприятиме зростанню відповідальності за результати своєї діяльності.

Управління технічними системами стосується аналізу обладнання, вдосконалення програмного забезпечення, розроблення системи резервних каналів зв'язку та резервних серверів зберігання даних. У сучасних умовах діджиталізації економіки, коли електронний банкінг стає невід'ємною складовою будь-якої економічної діяльності, питання забезпечення його безпеки стає нагальним і важливим. Для фізичних осіб електронний банкінг є зручним інструментом здійснення поточних розрахунків, оплати комунальних послуг, обслуговування власних кредитів. Не можна не зазначити, що цей інструмент забезпечує поточну торговельну діяльність численних фізичних осіб-підприємців по всій Україні. З огляду на зростання обсягу трансакцій через електронні кабінети зростає потреба в управлінні ризиками шахрайства. Найбільшою проблемою у цій сфері залишається невірноваженість інституційної взаємодії між фінансовими установами та операторами мобільного зв'язку в контексті ідентифікації абонентів через обов'язкову прив'язку більшості електронних банкінгів до мобільного телефону. Використання окремими банками альтернативних інструментів доступу до електронного банкінгу шляхом генерування електронних ключів створює додатковий захист, який як банківський продукт відрізняється вищим рівнем конкурентоспроможності на ринку.

Управління процесами та взаємодією передбачає аналіз безпосереднього процесу надання кредиту та шляхів використання скорингових моделей, які об'єднують Application, Fraud, Behavioural та Collection. Правильне використання зазначених інструментів на ранніх стадіях взаємодії з фізичною особою дозволяє уникнути надання кредитів неблагонадійним особам.

Урахування впливу зовнішнього ризику (ризиків країни), який стосується циклічності розвитку світової економіки, має включати розроблення різних

сценаріїв (песимістичного, оптимістичного тощо) з кількісними значеннями параметрів кредитування фізичних осіб, які стосуються рівня кредитоспроможності та самого банківського продукту – строків, відсотків, умов надання, рівня офіційного доходу позичальника, стажу роботи, тривалості працевлаштування на поточній або попередній посаді, використання інформації щодо кредитної історії тощо.

Отже, створення ефективної системи управління ризиками кредитування фізичних осіб передбачає використання численних методів недопущення та мінімізації кредитного та операційного ризиків, які стосуються діяльності персоналу, ефективності технічних компонентів і програмного забезпечення, управління процесами надання кредитів та розроблення альтернативних сценаріїв залежно від фази економічного циклу національної економіки.

Висновки. Підводячи підсумок проведеного дослідження, наголосимо, що сучасний стан кредитування фізичних осіб в Україні з боку банківських установ є результатом тривалого процесу його становлення, під час якого фінансова система зазнала два сильні потрясіння: у 2008 р. – через фінансову кризу, яка призвела до девальвації гривні та відмови від кредитування в іноземній валюті, та у 2014-2015 рр. – через політичну нестабільність і розгортання воєнного конфлікту, що призвело до суттєвого скорочення чисельності банків (з 175 до 75) та перегляду нормативних документів щодо оцінювання ризиків за активними операціями та формування резервів під них, яке у 2016 р було юридично закріплено в Положенні про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями.

Природа споживчого кредитування дозволяє розглядати його як окремий підтип кредитування фізичних осіб (разом з іпотечним), яке стосується надання фінансової установою коштів фізичним особам для отримання товарів, робіт або послуг, набуття яких дозволяє задовольнити конкретні потреби споживачів шляхом перерозподілу грошових потоків у теперішньому та майбутньому на принципах строковості та платності.

Представлено динаміку кредитування фізичних осіб, загального обсягу наданих кредитів. Розрахований тренд дозволяє стверджувати про подальше зростання обсягу кредитування фізичних осіб і збільшення його питомої ваги в загальній структурі кредитного портфеля банків. Розглянуто сучасно класифікацію кредитів на п'ять груп залежно від рівня кредитного ризику. Розраховано обсяги кредитної заборгованості та кредитного ризику за всіма групами: найбільші обсяги кредитів, виданих фізичним особам, припадають на першу групу, а кредитного ризику – на п'яту. Результати аналізу структури кредитів за валютами дозволяють стверджувати, що першу групу формують нові кредити у вітчизняній валюті, видані кредиторам із

високим фінансовим станом, а п'яту – старі кредити, більша частка яких видана в іноземній валюті, де боржники характеризуються як ненадійні, з критичним фінансовим станом. Отже, банківська система несе значний тягар попередньо виданих кредитів, які становлять проблему для її ефективного функціонування.

Найбільшою проблемою кредитування фізичних осіб слід визнати існування кредитних та операційних ризиків. Розуміння ризику як несприятливої події, яка має відповідний рівень ймовірності настання разом з несприятливим впливом на діяльність фінансової установи, дозволяє групувати методи управління ризиками на превентивні та компенсаційні. Перші направлені на зниження вірогідності настання ризику, а другі – на недопущення або зниження рівня негативного впливу. Крім того, мінімізація кредитного ризику передбачає виокремлення внутрішніх, міжбанківських і державних інструментів. Внутрішні відрізняються для рівня окремої позики та для рівня всього кредитного портфеля.

Управління операційними ризиками кредитування фізичних осіб передбачає вдосконалення роботи з персоналом, який безпосередньо залучений до цих процесів, аналіз і вдосконалення процесів і процедур надання кредитів, розвиток технічних систем і програмного забезпечення захисту від шахрайства і внутрішніх помилок, використання скорингових моделей.

Розглянуто зовнішні (ризиків країни), пов'язані зі зниженням доходів громадян унаслідок циклічних коливань національної економіки або кризових явищ у ній, що впливає на рівень доходності домогосподарств і їхню спроможність виконувати свої зобов'язання за кредитом. Означене обумовлює потребу в розробленні альтернативних сценаріїв кредитування, які стосуються всієї системи роботи з фізичними особами, для різних стадій економічного циклу.

Список використаних джерел

1. Basel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking systems. *Bank for International Settlements*: Website. URL: https://www.bis.org/publ/bcbs189_dec2010.pdf
2. Верховна Рада України ухвалила Закон «Про реструктуризацію зобов'язань за кредитами в іноземній валюті». *Верховна Рада України*: портал. 02.07.2015. URL: <https://iportal.rada.gov.ua/news/Novyny/112910.html>
3. Вовчак О. Д., Антонюк О. І. Споживче кредитування в Україні: сучасний стан та тенденції розвитку в умовах фінансово-економічної нестабільності. *Європейські перспективи*. 2016. № 2. С. 148-157.
4. *Гроші та кредит*: підручник / М. І. Савлук, А. М. Мороз, М. Ф. Пуховкіна та ін.; заг. ред. М. І. Савлук. 3-тє вид., перероб. і доп. Київ: КНЕУ, 2002. 598 с.

5. *Деньги, кредит, банки. Экспресс-курс: учебное пособие* / ред.: О. И. Лаврушин. 4-е изд., стер. М.: Кнорус, 2010. 320 с.

6. Доценко І. О. Сучасні тенденції розвитку банківського споживчого кредитування в Україні. *Економіка та суспільство*. 2018. № 14. С. 792-798. URL: http://economyandsociety.in.ua/journal/14_ukr/113.pdf

7. Про споживче кредитування: Закон України від 15.11.2016 р. № 1734-VIII. *Законодавство України*: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1734-19#Text>

8. *Международная конвергенция измерения капитала и стандартов капитала: Уточненные рамочные подходы*. Базель: Банк международных расчетов, 2004. 262 с. URL: <http://safbd.ru/sites/default/files/basel.pdf>

9. *Національний банк України*: сайт. 2020. URL: <https://bank.gov.ua>

10. Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків». Схвалено постановою Правління Національного банку України від 15.03.2004 р. № 104. *Законодавство України*: сайт. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0104500-04>

11. Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями: постанова Правління Національного банку України від 30.06.2016 р. № 351. *Законодавство України*: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16#Text>

12. Сергеева О. С. Способы управления рисками при споживчому кредитуванні. *Матеріали V Міжнародної наукової конференції «Актуальні проблеми та перспективи розвитку економіки в умовах глобальної нестабільності»*, 6-7 грудня 2017 р. Кременчук, 2017. С. 79-80.

13. Труш І. Є. Сучасні методи управління ризиками банківського споживчого кредитування та їх мінімізація. *Економічний форум*. 2014. № 1. С. 229-235.

14. Шаповал О. А. *Управління ризиками банківського споживчого кредитування*: дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.08. Київ, 2017. 261 с.

References

1. Basel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking systems (2010). *Bank for International Settlements*: Website. Retrieved from https://www.bis.org/publ/bcbs189_dec2010.pdf
2. Verkhovna Rada Ukrayiny ukhvalyla Zakon «Pro restrukturyzatsiyu zobov'yazan' za kredytamy v inozemniy valyuti» [The Verkhovna Rada of Ukraine adopted the Law «On Restructuring of Liabilities for Foreign Currency Loans»] (2015, Jul 02). *The Verkhovna Rada of Ukraine*: Webportal. Retrieved from <https://iportal.rada.gov.ua/news/Novyny/112910.html> [in Ukrainian].
3. Vovchak, O. D., Antonyuk, O. I. (2016). Spozhyvche kredytuvannya v Ukrayini: suchasnyy stan ta tendentsiyi rozvytku v umovakh finansovo-ekonomichnoyi nestabil'nosti [Consumer lending in Ukraine: current status and development trends in terms

of financial and economic instability]. *Yevropeys'ki perspektyvy – European perspectives*, 2, 148-157. [in Ukrainian].

4. Savluk, M. I. (Ed.), Moroz, A. M., & Pukhovkina, M. F., et al. (2002). *Hroshi ta kredyt [Money and credit]: Textbook*. 3rd ed. Kyiv: KNEU. [in Ukrainian].

5. Lavrushin, O. I. (Ed.) (2010). *Den'gi, kredit, banki. Ekspres-kurs [Money, credit, banks. Express course]: Textbook*. 4th ed. Moscow: Knorus. [in Russian].

6. Dotsenko, I. O. (2018). Suchasni tendentsiyi rozvytku bankivs'koho spozhyvchoho kredytuvannya v Ukrayini [Modern trends in bank consumer lending in Ukraine]. *Ekonomika ta suspil'stvo – Economy and society*, 14, 792-798. Retrieved from http://economyandsociety.in.ua/journal/14_ukr/113.pdf. [in Ukrainian].

7. Pro spozhyvche kredytuvannya [On Consumer Lending] (2016). Law of Ukraine, adopted on 2016, Nov 15, 1734-VIII. *Legislation of Ukraine: Website*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1734-19#Text> [in Ukrainian].

8. *Mezhdunarodnaya konvergentsiya izmereniya kapitala i standartov kapitala: Utochnennyye ramochnyye podkhody [International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards: Refined Framework Approaches]* (2004). Basel: Bank for International Settlements. Retrieved from <http://safbd.ru/sites/default/files/basel.pdf> [in Russian].

9. *National Bank of Ukraine: Website* (2020). Retrieved from <https://bank.gov.ua> [in Ukrainian].

10. Metodichni vkazivky z inspektuvannya bankiv «Systema otsinky ryzykiv» [Guidelines for Bank Inspection «Risk Assessment System»] (2004). Approved by the Resolution of the Board of the National Bank of Ukraine on 2004, Mar 15, 104. *Legislation of Ukraine: Website*. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0104500-04> [in Ukrainian].

11. Pro zatverdzhennya Polozhennya pro vyznachennya bankamy Ukrayiny rozmiru kredytnoho ryzyku za aktyvnymy bankivs'kymy operatsiyamy» [On approval of the Regulation on determining the amount of credit risk by banks of Ukraine for active banking operations»] (2016). Resolution of the Board of the National Bank of Ukraine, adopted on 2016, Jun 30, 351. *Legislation of Ukraine: Website*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16#Text> [in Ukrainian].

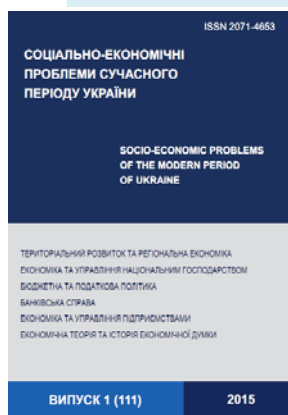
12. Serhyeyeva, O. S. (2017). Sposoby upravlinnya ryzykamy pry spozhyvchomu kredytuvanni [Methods of risk management in consumer lending]. In *Materialy V Mizhnarodnoyi naukovoyi konferentsiyi «Aktual'ni problemy ta perspektyvy rozvytku ekonomiky v umovakh hlobal'noyi nestabil'nosti» [Proceedings of the V International Scientific Conference «Actual problems and prospects of economic development in conditions of global instability»]* (December 6-7, 2017). Kremenchuk. (pp. 79-80). [in Ukrainian].

13. Trush, I. Ye. (2014). Suchasni metody upravlinnya ryzykamy bankivs'koho spozhyvchoho kredytuvannya ta ikh minimizatsiya [Modern methods of risk management of bank consumer lending and their minimization]. *Ekonomichnyj forum – Economic forum*, 1, 229-235. [in Ukrainian].

14. Shapoval, O. A. (2017). *Upravlinnya ryzykamy bankivs'koho spozhyvchoho kredytuvannya [Risk management of bank consumer lending]*. Ph.D. in Econ. Dissertation, Kyiv, Ukraine. [in Ukrainian].

Надійшло 29.09.2020 р.

Збірник наукових праць «СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ПЕРІОДУ УКРАЇНИ»

Збірник наукових праць «Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України» – це фахове науково-практичне видання, засноване Національною академією наук України та Інститутом регіональних досліджень НАН України.

У збірнику висвітлюються результати досліджень інституційних та соціально-економічних проблем розвитку України на макро-, мезо- та мікрорівнях, заохочуючи до публікації авторів, які здійснюють науково-дослідну роботу у різних сферах економіки.

Збірник «Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України» включений до Переліку наукових фахових видань України в галузі економічних наук (Наказ МОН України від 11.07.2016 р. №820).

Збірник включено до міжнародної наукометричної бази **Index Copernicus**, Польща – з 2014 року.

Сайт збірника: www.zbirnyk.ird.gov.ua